

Eigenaren en exploitatie van middeleeuwen tot ca 1700

Over de omgeving van het Zwanenwater bestaan uit de vroege middeleeuwen geen schriftelijke bronnen, terwijl er toen wel mensen woonden. Ook woonden er Vikingen in het oude Huisduinen. Pas in 1230 getuigt een schriftelijke bron van dit gebied: toen werd het eiland 't Oghe met het dorp Callinghe, het buurtschap Abbestede en de omliggende gebieden tot Heerlijkheid verheven door de graaf van Holland, Floris IV (1210-1234). De kuststrook van wat nu het Zwanenwater is, was daarna nog eeuwenlang speelbal van getijdenstromen en stormvloed. Pas veel later werden er visserij, vogel- en konijnenvangst en andere vormen van jacht beoefend.

De Heren die van het graafschap de noordelijke kusten in leen kregen woonden zelf zuidelijker, in Kennemerland. De Heren van Brederode in de buurt van Haarlem, de graaf van Egmond in het gelijknamige slot aan de Hoef. Omdat hun eigenlijke interesse zuidelijker lag zijn er in de Noordkop geen bouwwerken van betekenis neergezet en evenmin fraaie schilderijen in opdracht gemaakt. Van de kaart van Jan van Scorel krijgen we wel een indruk van de plaatsjes Petten, 't Oghe en Huisduinen rond 1550 (zie ook pag. 18 en 19) en detail hiernaast. Vanaf het begin begiftigde het Huis van Brederode (van het gelijknamige slot bij Santpoort) de Heerlijkheid met verschillende voorrechten. Onder andere het recht van aanstelling van leden van het bestuur. Belangrijk waren ook het recht van schelpenvisserij, visserij, vogelarij (vogelvangst met o.a. netten) en (na 1300) konijnenvangst in de duinen, en het jacht- en strandrecht.

De Brederodes bleven lang invloedrijk. In 1557 werd Hendrik van Brederode (1531-1568) Heer van Callantssoog, dat inmiddels ook het

Uit 1545 dateert een schilderij van Reinoud III, Heer van Brederode, door Jan van Scorel. Links de ruïne van het kasteel van Brederode in Santpoort-Noord.

aan de oostzijde vanaf de 15e eeuw bedijkte gebied en buitendijkse gronden omvatte. In februari 1562 stelde hij de 'Ordonnantie en keur der Heeren van Callantssoog op het jagen van wild' in. Deze ordonnantie verbood de jacht op wild binnen de Heerlijkheid, op overtredingen stonden zware straffen. Ook diverse maatregelen tegen huisdieren waren niet mis te verstaan: zo moesten huishonden een blok om de hals dragen of 'gepoot' worden: dit hield in dat er een poot werd afgezet zodat de hond niet meer achter het wild aan kon rennen. Bij katten moesten de oren worden afgesneden,

Fragment van de kaart van Jan van Scorel met het eiland Callantssoog (uit het rijksarchief), met links het noorden. Een door de visserij redelijk welvarende plaats met een relatief grote kerk waarvan alleen de klok (uit 1491) resteert. Ook afgebeeld is de aanleg van de Zijperzeedijk. Het Zwanenwater is een zandige vlakte met een kreek.

zodat zij bij het betreden van een konijnenhol zand in de gehoorang kregen. Extra beschermende maatregelen werden getroffen voor zwanen, het was verboden: "te vangen met netten, met bogen of bussen schieten ofte huere nesten, eyeren en de jongen beroven ofte steuren van haar eyers." Hetzelfde gold voor gemerkte (gefokte) zwanen. Doordat de latere eigenaars deze ordonnantie tot in 1660 bij herhaling ongewijzigd afkondigden, ontstond het verhaal dat in de 17e eeuw zwanenfokkers in het gebied actief waren. Hieraan zou het Zwanenwater haar naam ontleen. Het gebied was toen echter weinig meer dan een strandvlakte waar, tussen de resten van het Ketelduin en wat nollen, getijdenstromen en stormvloed heersten. De naam 'Zwanenwater' komt uit de 19e eeuw.

Een kleuter als Heer

In 1562 overleed Hendrik kinderloos en ging de Heerlijkheid over op zijn vrouw Amalia, gravin van Nieuwenaar en Meurs, keurvorstin van Paltz. Maar in datzelfde jaar confisqueerden de Spanjaarden de Heerlijkheid, die vervolgens werd ingelijfd bij de Koninklijke Domeinen. In 1576 herkreë Amalia alle goederen en rechten, maar zij werd geen Vrouwe van Callantssoog. In 1578 werd Reinoud van Brederode (1520-1584) als naaste oudste en mannelijke afstammeling van Hendrik met de Heerlijkheid beleend en mocht hij zich Heer van Callantssoog noemen. De rechten bestonden onder andere uit de inkomsten die de Heerlijkheid opbracht, maar de woeste gronden rond 't Oghe zullen niet veel hebben opgeleverd. Na Reinoud werd Hendrik graaf van Schaumburg Ghene met de Heerlijkheid beleend en toen deze in 1597 overleed erfde zijn zoon Jodokus Hermanus (Joost Herman) de bezittingen. Zo werd een vierjarig kind Heer van Callantssoog.

Een fragment van de kaart van Dirck van Abbestee (wiens grafzerk zich in de huidige kerk van Callantssoog bevindt). Afgebeeld is de noordzijde van het Zwanenwater: een zoute kwelder 'begroeit velt ofte aangewas' en zeewaarts de nog bestaande valleien Hasekamer en Kieftenglop. Sinds 1641 verdween bijna een kilometer kust.

Verpachting zonder pacht

In de tijd van deze overervingen ontstonden ook de eerste vormen van exploitatie. Zo werd in 1589 net ten zuiden van Callantssoog het Kieftenglop als zaailand aan de arme inwoners van Callantssoog verpacht. In 1592 en 1594 volgden nog twee stukjes land ten noorden en ten westen van het Kieftenglop. In 1606 werd de oostelijk gelegen Hazenkamer verpacht en bouwrijp gemaakt. Pacht werd er echter niet betaald. Door de onoverzichtelijke bestuurlijke toestand als gevolg van de Allerheiligenvloed van 1570 en de oorlog tegen Spanje, was het de Heren volledig ontgaan. Het duurde tot in 1625

voordat latere eigenaren het opmerkten. Op 5 april 1626 kwam er een nieuwe pachtovereenkomst met de gebruikers van het Kieftenglop en de Hazenkamer en werd er daadwerkelijk pacht betaald. In 1641 staan de veldjes op de kaart van Callantssoog van Dirck van Abbestee (zie de detailkaart). Tot 1834 bleven beide gebieden regelmatig verpacht, vanaf 1776 als weidegrond. Tussen 1808 en 1834 mocht deze beweiding alleen door schapen plaats vinden.

265 jaar in bezit, schapen, koeien en aardappelteleers

In 1610 werd de Heerlijkheid door de voogden van de jonge Jodokus Hermanus verkocht en op 14 februari 1611 overgedragen aan vier welgestelde heren. De vier waren Philip Doublet, ontvanger-generaal der Verenigde Nederlanden en rentmeester van Holland, Johan Colterman, raad en rentmeester-generaal van Kennemerland en Friesland, diens broer David Colterman, baljuw van Kennemerland en Albert de Veer, raadpensionaris van Amsterdam. Zij werden ieder beleend met een vierde deel, bestaande uit 'gronden, tienden, pachten, erfpachten, wateren, molens, visserijen, vogelarijen, duinwanden, stranden, zeevondsten en verdere appendenties en dependenties' (= met alles wat er verder toe behoorde). Door vererving en onderlinge overdracht gingen hun bezittingen tot 1876 op hun nakomelingen over.

In de 17e en 18e eeuw ontstonden langzaam de contouren van het tegenwoordige Zwanenwater. Stuifdijkjes werden aangelegd, stukjes buitendijks gelegen, aangeslibd kwelderland ('begroeit velt ofte aangewas') werden langzaam op de zee veroverd en voor beweiding door schapen en koeien verpacht. Niet meer in gebruik zijnde veldnamen in oude pachtcontracten als 'Zuiderbuitenveld' en 'Buitengors' herinneren nog aan dit moeizame proces van ontginning. In het laatste kwart van de 17e eeuw lieten Zijper boeren in de steeds verder begroeid rakende duinvlakten jongvee grazen en werden de eerste duinmeiers actief. Zij kweekten konijnen (voor het bont en het vlees – zie pag 58) zoals later jachttopzieners fazanten kweekten.

De Hazenkamer (oorspronkelijk: 'Haesecamer') is mogelijk genoemd naar de Antwerpse koopman Servaes de Haese, één van de grote geldschieters van de bedijkingen van de Zijpe, die hier wellicht een 'camer' (stenen huis) had. Het loofbos is rond 1930 geplant voor de jacht op houtsnippen.